

Temat 5: Państwo Gryfitów – księstwo zachodniokaszubskie.

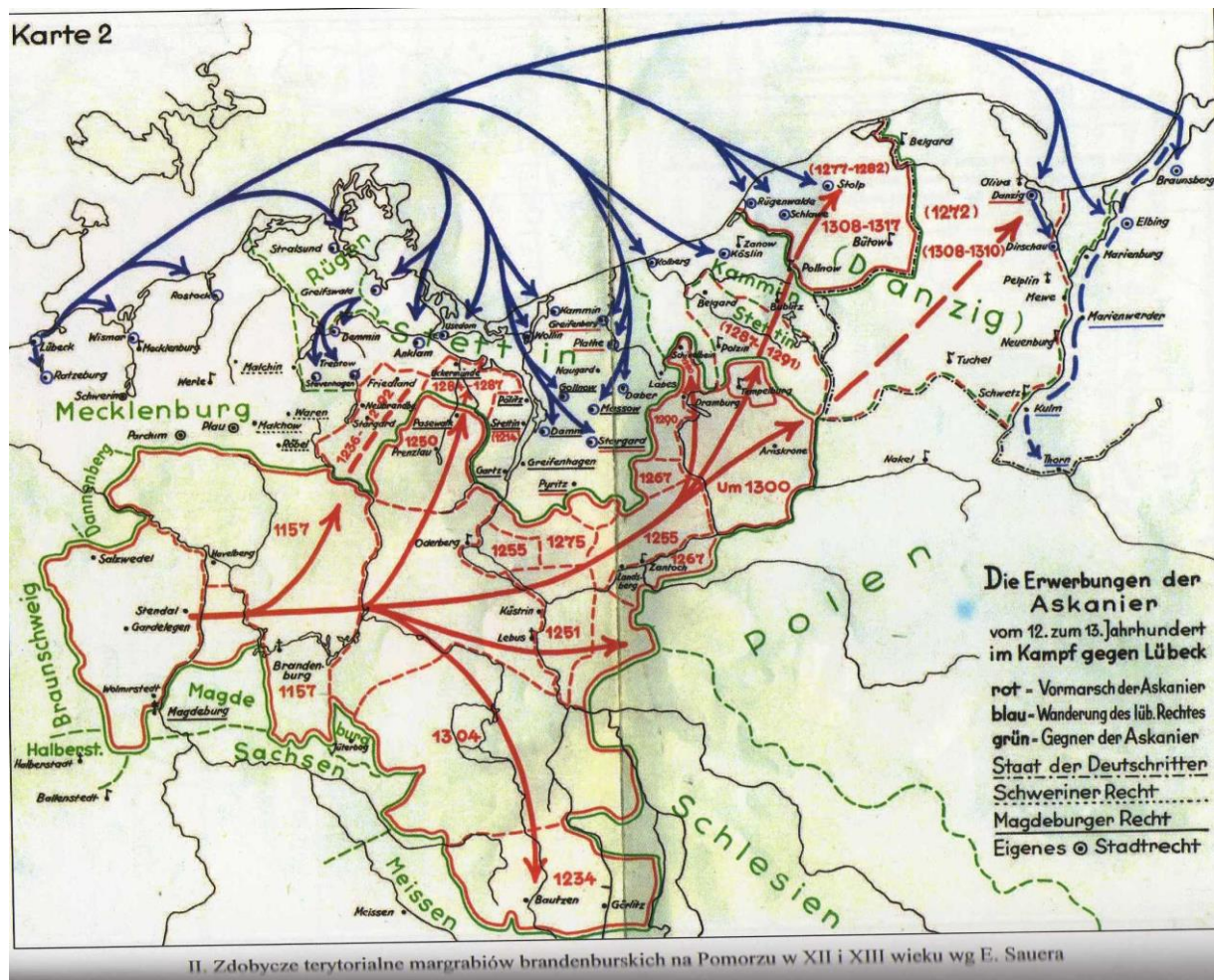
W źródłach historycznych z XI i XII w. pojawiają się wiadomości o pierwszych władcach Pomorza. Kronikarze podając imiona książąt pomorskich nie wiążą ich jednak z określoną częścią Pomorza. Nie jest wiadome, czy przed podbojem polskim Pomorze stanowiło jeden organizm polityczny, czy też było rozbite na dwie lub więcej części. Ostatecznie w XII w. wykrystalizowały się dwa domy książęce – Gryfici w zachodniej części Kaszub, którzy w tym samym czasie opanowali ziemie wieleckie między Odrą a Reknicą, i Subisławice we wschodniej. Część środkowa Kaszub, z głównymi ośrodkami w Sławnie i Słupsku, stała się w pewnym okresie przedmiotem rywalizacji między Gryfitami i Subisławicami. Niektórzy uczeni przypuszczają, że na tym obszarze ukształtował się (przejściowo) w XII w. trzeci ośrodek władzy. Finalnie w XIV w. ziemia słupsko-sławieńska weszła w skład państwa Gryfitów – Księstwa Pomorskiego (*Ducatus Pomeraniae*), czyli zachodniokaszubskiego.

Dynastia Gryfitów wzięła swoją nazwę znajdującego się w ich herbie gryfa. Gryf, w różnych formach i ubarwieniu, był także godłem ich państwa oraz jego poszczególnych części. Współczesne pokolenie Kaszubów również uważa go za swoje godło narodowe (<http://kaszebsko.com/uploads/Herb,%20god%C5%82o%20i%20flaga%20narodowa%20Kaszub%C3%B3w.pdf>). Gryf na pieczęciach książęcych pojawił się już w XII w. i towarzyszył dynastii aż do jej wymarcia, tj. w 1637 r.

Pierwszym władcą z dynastii Gryfitów był Warcisław I (ur. przed 1100 zm. 1135), który popadł w zależność trybutarną od Polski. Warcisław i jego następcy byli zobowiązani do składania daniny. Zależność od Polski trwała zaledwie kilkadziesiąt lat – w 1181 r. Bogusław I (ur. przed 1128 zm. 1187) uznał zwierzchnictwo lenne cesarza rzymskiego (niemieckiego), a 4 lata później króla Danii. W ten sposób polityczno-terytorialny związek zachodniej części Kaszub z Polską został przerwany na niemal 800 lat. Polska uzyskała ten obszar po II wojnie światowej, ale już bez Kaszubów, którzy w ciągu tych stuleci ulegli niemal całkowitej germanizacji (resztki Kaszubów przetrwały tylko w okolicach Bytowa, Lęborka i jeziora Łebsko).

Pod koniec lat 20. XIII w. dominacja Danii nad Bałtykiem uległa załamaniu. Nowym zagrożeniem dla państwa Gryfitów stała się wówczas brandenburska Nowa Marchia. Marchia brandenburska powstała w połowie XII w. na ziemiach podbitych Słowian połabskich, a w następnym stuleciu, w wyniku dalszej ekspansji w kierunku wschodnim, wyodrębniła się Nowa Marchia. Ten niemiecki twór państwowy, którym od XV w. rządzą Hohenzollernowie,

klinem wcinął się między ziemię kaszubską a polską. W XIII w. władcy Księstwa Pomorskiego dostali się w lenną zależność od tego państwa.

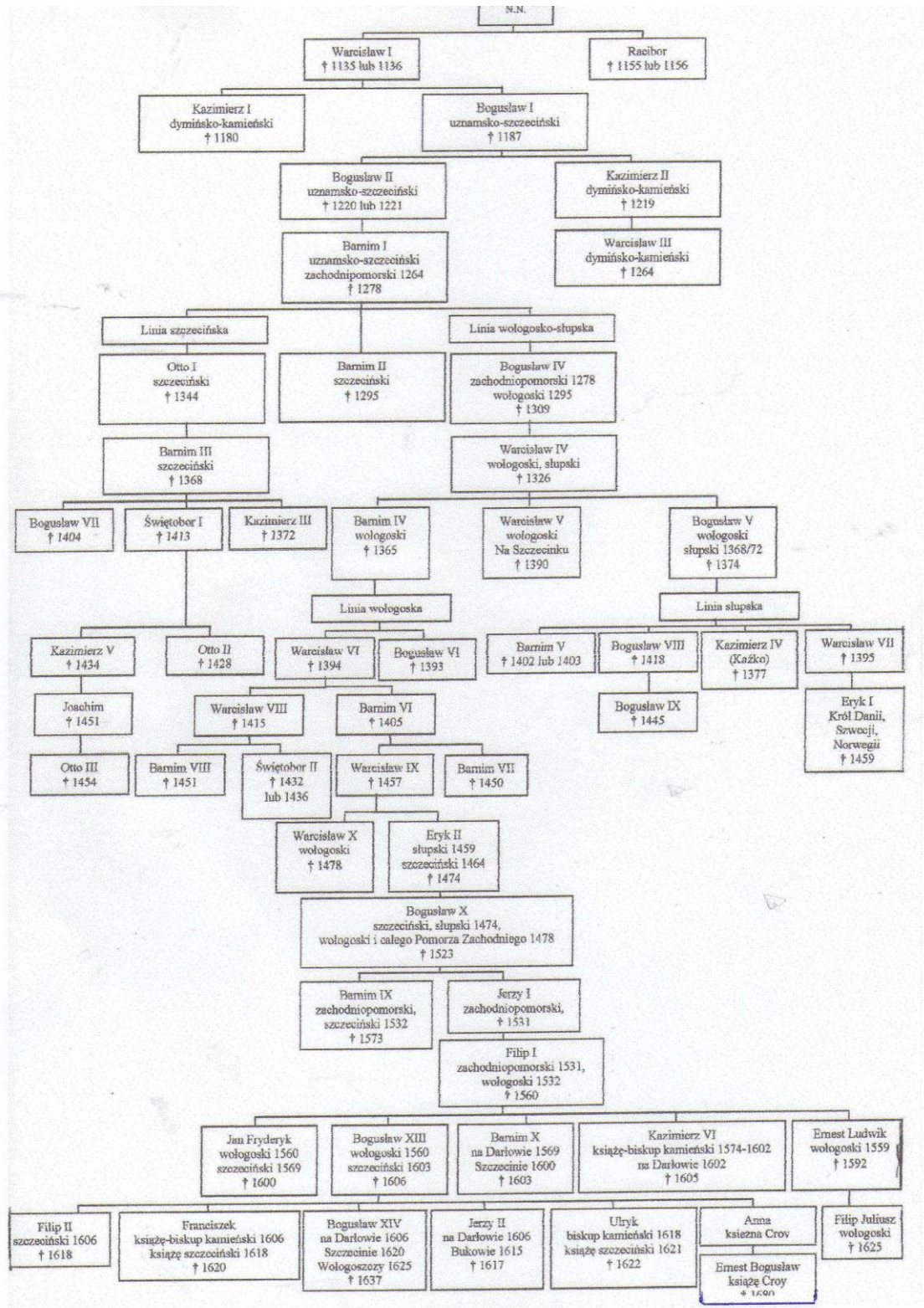

(Źródło: G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza, t. 1: Czasy średniowieczne*, Gdańsk 2006, il. II)

W tym trudnym okresie, Gryfici utracili również część swych posiadłości na rzecz Brandenburgii. Jednocześnie, po wygaśnięciu miejscowej dynastii, przejęli Rugię (1325 r.). Gryfici dążyli do zrzucenia brandenburskiej zależności, co ostatecznie udało się w 1521 r. Bogusławowi X. Wówczas na sejmie w Wormacji Pomorze Zachodnie uznano lennem Rzeszy Niemieckiej, a jego władca uzyskał status księcia Cesarstwa. Na mocy układu w Grimnitz, zawartego w 1529 r., Hohenzollernowie zapewnili sobie jednak w przypadku wymarcia kaszubskiej dynastii prawo dziedziczenia oraz używania jej godła i tytułów.

Pod koniec XIII w. nastąpiło rozbitcie polityczne kraju, spowodowane podziałem ziem pomiędzy potomków Barnima I. Dopiero za panowania Bogusława X Wielkiego (ur. 1454 zm. 1523), w wyniku wygaśnięcia poszczególnych linii książęcych, kraj został ponownie zjednoczony. Państwo Gryfitów w tym czasie obejmowało obszary od Łeby na wschodzie po Reknicę oraz Rugię na zachodzie. Po śmierci Bogusława ponownie uległo podziałom, a jego spadkobiercy przeszli na luteranizm. Reformacja przyczyniła się do chwilowego ożywienia

kaszubszczyzny – pojawiły się pierwsze książki religijne, zasadniczo napisane w języku polskim, ale z licznymi kaszubizmami. Finalnie nowy ruch religijny przyczynił się jednak do germanizacji Kaszubów.

Drzewo genealogiczne Gryfitów

(Źródło: G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza, t. 1: Czasy średniowieczne*, Gdańsk 2006, s. 106-107)

Ostatnim władcą z rodu Gryfitów był Bogusław XIV (ur. 1580 zm. 1637), który od połowy lat 20. XVII w. panował w całym Księstwie Pomorskim. W chwili jego śmierci język kaszubski utrzymywał się tylko we wschodniej części Księstwa. Do rangi symbolu urasta działalność ostatniej Gryfitki, Anny de Croy (siostra Bogusława XIV) – na jej polecenie smołdziński pastor Michał Mostnik przetłumaczył (lub tylko przygotował do druku) *Mały Katechizm* Marcina Lutra z języka niemieckiego na (jak to ujął w tytule) *słowięski*. Obok tłumaczeń Szymona Krofeya, jest to jedno z dzieł, które zapoczątkowały kaszubską literaturę. Dzięki tym tłumaczeniom świadomość własnej odrębności wśród protestanckich Kaszubów przetrwała do XIX w., a w szczątkowym zakresie nawet do XX w.

Schyłkowy okres istnienia państwa Gryfitów przypadł na czas trwania wojny trzydziestoletniej (1618-1648), która spowodowała znaczące straty demograficzne i materialne. Po wymarciu Gryfitów ziemia bytowsko-lęborska przeszła na krótki okres czasu pod panowanie polskie (1637-1657), by ostatecznie przejść pod panowanie brandenbursko-pruskie, podobnie jak ich znaczna część dziedzictwa. Zachodnie obszary tego państwa (m.in. ze Szczecinem, Wolinem i Rugią) przejęła w połowie XVII w. Szwecja. Ostatecznie w 1815 r. (Szczecin już w 1721 r.) również i te ziemie zostały przyłączone do państwa Hohenzollernów.

Nie znamy miejsc pochówku wielu przedstawicieli tej kaszubskiej dynastii. Jako przykład można wskazać miejscowość o obecnej nazwie Stolpe (Niemcy), która jest miejscem pochówku Warcisława I (protoplasta dynastii), czy Wołogoszcz (obecnie Wolgast w Niemczech). Z kolei w granicach historycznych Kaszub najważniejszą nekropolią jest Szczecin, gdzie na Zamku Księżąt Pomorskich znajduje się część ocalałych po II wojnie światowej sarkofagów, a w kościele św. Jakuba złożono w 1995 r. zachowane szczątki przedstawicieli rodziny panującej przez 500 lat na Pomorzu. Ponadto Gryfici byli chowani m.in. w katedrze w Kamieniu Pomorskim (nagrobki nie zachowały się do naszych czasów), kościele św. Jacka w Słupsku (zamek Księżąt Pomorskich, gdzie znajdują się ich sarkofagi) oraz Darłowie (miejsce spoczynku Eryka I – króla Norwegii, Danii i Szwecji).

Sarkofag Bogusława XIV na Zamku Księżąt Pomorskich w Szczecinie (fot. A. Hinz)

Panująca przez pół tysiąca lat dynastia wydała wielu wybitnych przedstawicieli. Sylwetki kilku z nich prezentuję poniżej.

Warcisław I (ur. przed 1100 zm. 1135) – pierwszy historyczny władca z dynastii Gryfitów. Jeszcze w wieku młodzieńczym przyjął chrześcijaństwo – stało się to prawdopodobnie około 1114 r., gdy dostał się do niewoli niemieckiej (saskiej). Prowadził wojny z Polską, które zakończyły się jego klęską. Jako trybutariusz Bolesława Krzywoustego, księcia polskiego, wspierał misję chrystianizacyjną biskupa Ottona z Bambergu. Próbował zerwać zależność od Polski, o czym świadczy najazd Pomorzana na Płock (około 1127 r.) i zbezczeszczenie zwłok Władysława Hermana, ojca Bolesława. Główną siedzibą Warcisława był prawdopodobnie Kamień Pomorski. Zginął z rąk lucickiego wojownika w czasie polowania w okolicy miejscowości Słup (dzisiaj Stolp w Niemczech). Jego śmierć często interpretuje się jako zemstę pogańskich Wioletów, którym narzucił chrześcijaństwo i swą zwierzchność. Śmierć Warcisława przyniosła korzyści Bolesławowi Krzywoustemu (i jego następcom). Nowy władca, jego brat Racibor, prowadził bowiem politykę bardziej przychylną wobec Polski.

Bogusław I (ur. około 1130 zm. 1187) – starszy syn Warcisława I. W bulli papieża Grzegorza IX (1238 r.) określony jako *dux Cassubiae*, choć zapewne nie posługiwał się tym tytułem. Objął władzę po śmierci Racibora (1155 r.). Początkowo rządził wspólnie z młodszym bratem Kazimierzem, zachowując dla siebie władzę zwierzchnią, a po jego śmierci samodzielnie. Na monetach tytułował się nie tylko księciem, ale nawet królem (*rex*). Jego panowanie wypełniły walki z Danią i Henrykiem Lwem (książę Saksonii) przerywane chwilowymi sojuszami. W czasie jednego z nich Pomorzanie i Duńczycy wspólnie opanowali rugijską Arkonę (1168 r.). W 1181 r. Bogusław zerwał zależność od Polski, podporządkowując się cesarzowi, a cztery lata później – królowi duńskiemu. Bogusław przeniósł stolicę biskupią z Wolina do Kamienia Pomorskiego.

Barnim I Dobry (ur. około 1218 zm. 1278) – prawdopodobnie jako pierwszy władca z dynastii Gryfitów posługiwał się tytułem kaszubskim (*dux Cassubiae*). Barnim prowadził zakrojoną na wielką skalę akcję osiedleńczą i kolonizacyjną m.in. fundował klasztory oraz lokował wsie i miasta, sprowadzając osadników, głównie z Niemiec. Możliwym władcom niemieckim czynił liczne nadania. Z jednej strony przyczynił się w ten sposób do rozwoju gospodarczego Pomorza, natomiast z drugiej zapoczątkował germanizację swego kraju. Popadł w zależność lenną od Brandenburgii, co ostatecznie, wykluczyło go z sukcesyjnych planów księcia gdańskiego Mściwoja II (matką Barnima I była Mirosława, córka Mściwoja I,

dziadka wspomnianego księcia gdańskiego). Wraz z śmiercią księcia skończyła się też jedność państwa, gdyż jego synowie podzielili je na dwie części.

Pieczęć Barnima I z 1273 r.

(Źródło: E. Rymar, *Rodowód książąt pomorskich*, Szczecin 2005, s. 144)

Elżbieta (Eliška) (ur. około 1347 zm. 1393) – córka księcia kaszubskiego Bogusława V i Elżbiety (córki Kazimierza Wielkiego, króla polskiego), od 1363 r. żona cesarza Karola IV Luksemburskiego (ślub odbył się w Krakowie). W tym samym roku została koronowana na królową Czech, natomiast koronacja cesarska nastąpiła w Rzymie w 1368 r. Elżbieta była matką m.in. Zygmunta, elektora brandenburskiego, króla węgierskiego, niemieckiego, czeskiego, włoskiego i cesarza rzymskiego oraz Anny, królowej Anglii (żona Ryszarda II). Elżbieta słynęła z urody i niezwykłej siły. Została pochowana u boku męża w katedrze św. Wita w Pradze.

Eryk I (ur. 1382 zm. 1459) – był synem Warcisława VII i Marii (córka Ingeborgi duńskiej). Od strony matki był spokrewniony z Małgorzatą, królową Danii, która w 1397 r. doprowadziła do zjednoczenia Danii, Szwecji i Norwegii (unia kalmarska). W 1389 r. adoptowała Eryka i wyznaczyła go na swego następcę. W tym samym roku Eryk został koronowany na króla Norwegii, a w następnych latach Danii i Szwecji. Samodzielne rządy objął w 1412 r., po śmierci Małgorzaty. Jego panowanie nie należało jednak do szczęśliwych – w ciągu niecałej dekady, na przełomie lat 30. i 40. XV w., został

zdeponizowany we wszystkich królestwach. Przybył wówczas do rodzinnego księstwa słupskiego, osiadając w Darłowie, gdzie zmarł i został pochowany.

Warcisław IX (ur. przed 1400 zm. 1457) – fundator uniwersytetu w Gryfii (1456 r.), który był drugą (po uniwersytecie w Rostocku) najstarszą wyższą uczelnią w basenie Morza Bałtyckiego. Na przełomie XIX/XX w. kształcił się na nim Aleksander Majkowski, który ten okres wspominał w sposób następujący: *Wielkie wrażenie wywarło na mnie pierwsze odwiedzenie krużganków starego uniwersytetu: w ścianie wmurowane widniały tam medaliony średnicy 1 metra z portretami księżąt pomorskich, w kamieniu wyciosane. Nie mogę opisać siły wrażenia, jakie na mnie wywarły napisy na tych medalionach, w których się często powtarzał ustęp: dux Pomeranorum et Cassuborum – albo – et Cassubie. Przypuszczam, że z tych napisów »Księżę Kaszubów« strzeliła pierwsza iskra budząca mnie do pracy na polu politycznym.*

Bogusław X Wielki (ur. 1454 zm. 1523) – przydomek *Wielki* wynikał nie tyle z racji jego wzrostu, ale przede wszystkim ze względu na jego dokonania. Po wygaśnięciu poszczególnych linii książęcych, po dwustu latach rozbitcia politycznego, został w 1478 r. jedynym władcą Księstwa Pomorskiego. Bogusław uporządkował sprawy finansowe państwa, dzięki czemu dochody państwowe znacznie wzrosły, a długi zmalały. Wzmocnił armię, co zaowocowało m.in. zaprowadzeniem porządku i likwidacją rozbojów. Starał się podporządkować sobie bogate miasta (np. Szczecin, Kołobrzeg, Wołogoszcz) oraz biskupa kamińskiego. Uniezależnił się od Brandenburgii, choć przyrzekł władcom tego kraju przejęcie swego dziedzictwa w razie wygaśnięcia Gryfitów. Bogusław X w 1521 r. złożył hołd lenny cesarzowi, co pozwoliło mu uzyskać status jednego z księząt Rzeszy Niemieckiej. Pod koniec XV w. odbył pielgrzymkę do Ziemi Świętej. Drugą żoną Bogusława była Anna Jagiellonka, córka króla polskiego Kazimierza Jagiellończyka.

.....
Uwaga!

Scenariusze lekcji omawiające powyższe zagadnienia wraz z materiałami źródłowymi w języku kaszubskim znajdują się w *Pomeranii*, w numerach 10 z 2009 i 10 z 2010 roku.

.....

Bibliografia

Boras Z., *Księżęta Pomorza Zachodniego*, Poznań 1996.

Borzyszkowski J., Mordawski J., Treder J., *Historia, geografia i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999.

Labuda G., *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza, t. 1: Czasy średniowieczne*, Gdańsk 2006.

Labuda G., *Kaszubi i ich dzieje. Pisma wybrane*, Gdańsk 2000.

Rymar E., *Rodowód książąt pomorskich*, Szczecin 2005.

<http://www.ruegenwalde.com/greifen/>